

تناسب جرم و مجازات در حقوق بین الملل کیفری

فصلنامه علمی فقه و حقوق نوین

Print ISSN: 2717- 1469
Online ISSN: 2717 – 1477

ISC.SID.NOORMAGZ.MAGIRAN
GOOGLESCHOLAR.ENSANI
www.jaml.ir

سال ۱۴۰۴، سال ششم، شماره ۲۲،
صفحات ۲۱-۱

رسول ارمغانی(نویسنده) کارشناسی ارشد، حقوق جزا و جرم شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران

مسئول

دکتر مهدی سلیمانی مدرس گروه حقوق، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران

چکیده

تناسب جرم و مجازات یکی از اصول بنیادین حقوق بین الملل کیفری است که بر اجرای عدالت و جلوگیری از بی عدالتی در مجازات تأکید دارد. این اصل بیان می کند که شدت و نوع مجازات باید با ماهیت و شدت جرم همخوانی داشته باشد. در حقوق بین الملل کیفری، دادگاه ها و نهادهای قضایی بین المللی موظفند تا با توجه به عوامل مختلف از جمله شدت جرم، نقش و مشارکت متهم، تأثیرات جرم بر جامعه و قربانیان، و شرایط خاص پرونده، تصمیم گیری کنند. رعایت این اصل نه تنها به حفاظت از حقوق بشر کمک می کند، بلکه به افزایش اعتبار و مشروعیت نظام های قضایی بین المللی نیز می انجامد. در عین حال، چالش های اجرایی و مفهومی مانند تعریف دقیق جرم های بین المللی و تعیین معیارهای مناسب برای مجازات ها، همچنان وجود دارد. این مقاله به بررسی اصول و چالش های موجود در تناسب جرم و مجازات در حقوق بین الملل کیفری پرداخته و نقش آن در تقویت نظام عدالت بین المللی را مورد تحلیل قرار می دهد.

حقوق بین الملل کیفری؛ تناسب جرم و مجازات؛ عدالت؛ حقوق بشر؛ دادگاه های بین المللی؛

واژگان کلیدی: مشروعیت نظام قضایی؛ چالش های اجرایی؛ عدالت بین المللی

طبقه بندی JEL: فقه - حقوق - جزا و جرم شناسی - حقوق بین الملل - حقوق خصوصی

Proportionality of crime and punishment in international criminal law

Scientific Journal of Modern
Jurisprudence and Law

Print ISSN: 2717- 1469
Online ISSN: 2717 - 1477

Profile in ISC,SID, Noormags,
Magiran, Ensani,
GoogleScholar
www.jaml.ir

Year 2025, Sixth year , Issue 22

Pages 1-21

Rasoul Armaghani
(Author)

Master's degree, Criminal Law and Criminology, Islamic Azad University, Tabriz, Iran

Dr. Mehdi Soleimani

Lecturer, Law Department, Islamic Azad University, Tabriz, Iran

Abstract

Proportion of crime and punishment is one of the fundamental principles of international criminal law that emphasizes the implementation of justice and prevention of injustice in punishment. This principle states that the severity and type of punishment should match the nature and severity of the crime. In international criminal law, courts and international judicial bodies are required to make decisions according to various factors, including the severity of the crime, the role and participation of the accused, the effects of the crime on society and victims, and the specific circumstances of the case. Compliance with this principle not only helps to protect human rights, but also increases the credibility and legitimacy of international judicial systems. At the same time, operational and conceptual challenges such as the precise definition of international crimes and the determination of appropriate criteria for punishments still exist. This article examines the principles and challenges in the proportionality of crime and punishment in international criminal law and analyzes its role in strengthening the international justice system.

Keywords:

international criminal law; Proportion of crime and punishment; justice; human rights;
international courts; legitimacy of the judicial system; implementation challenges;
International justice

مقدمه

تناسب جرم و مجازات یکی از اصول کلیدی در حقوق بین الملل کیفری است که به عنوان یک معیار مهم برای تضمین عدالت در فرایند قضایی به کار می رود. این اصل بر این مبنا استوار است که مجازات باید متناسب با ماهیت و شدت جرم ارتكابی باشد تا از یک سو حقوق بشر و کرامت انسانی متهم حفظ شود و از سوی دیگر عدالت در حق قربانیان و جامعه به اجرا درآید. در سال های اخیر، با توجه به وقوع جرائم بین المللی نظیر جنایات جنگی، نسل کشی و جنایات علیه بشریت، اهمیت رعایت تناسب در مجازات ها بیشتر مورد توجه قرار گرفته است. نهادهای قضایی بین المللی مانند دادگاه کیفری بین المللی و دادگاه های ویژه، وظیفه دارند تا در تعیین مجازات ها، عواملی همچون شدت جرم، نقش متهم، تاثیرات جرم بر جامعه و قربانیان، و شرایط خاص هر پرونده را مدنظر قرار دهند. این مقدمه به بررسی اهمیت و جایگاه اصل تناسب جرم و مجازات در حقوق بین الملل کیفری پرداخته و چالش ها و فرصت های موجود در این زمینه را مطرح می سازد. با توجه به اینکه حقوق بین الملل کیفری به دنبال پاسخگویی به جرائم بسیار جدی و فراملی است، رعایت تناسب جرم و مجازات به یک موضوع حیاتی تبدیل شده است. این امر نه تنها به جلوگیری از اعمال مجازات های ناعادلانه و نامتناسب کمک می کند، بلکه به حفظ اعتماد عمومی به نهادهای قضایی بین المللی نیز منجر می شود. در حالی که این اصل در تئوری به خوبی پذیرفته شده است، در عمل، اجرای آن با چالش های متعددی مواجه است. یکی از چالش های اصلی، تعیین دقیق معیارهایی است که بر اساس آن ها بتوان شدت و نوع مجازات را

مشخص کرد. تعریف دقیق جرم های بین المللی و تعیین معیارهای عینی برای ارزیابی شدت آن ها نیازمند یک چارچوب قانونی جامع و هماهنگ است. علاوه بر این، باید توجه داشت که هر پرونده دارای شرایط و پیچیدگی های خاص خود است که نیاز به بررسی دقیق و موردی دارد. چالش دیگر، تفاوت های فرهنگی و حقوقی بین المللی است که می تواند بر تفسیر و اجرای اصل تناسب جرم و مجازات تأثیر بگذارد. هر کشور و فرهنگ ممکن است نگرش ها و استانداردهای متفاوتی در مورد مجازات داشته باشد که این امر می تواند به تفسیرهای مختلف و بعضاً متضاد منجر شود.

در این راستا، تلاش های بین المللی برای تدوین قوانین و استانداردهای مشترک و هماهنگ، از اهمیت بالایی برخوردار است. این تلاش ها می تواند شامل آموزش و تربیت قضات و مقامات قضایی، توسعه نهادهای نظارتی و بازبینی، و ایجاد بسترهای گفت و گو و همکاری بین المللی باشد. تناسب جرم و مجازات به ویژه در حوزه جرایم بین المللی، جایی که اغلب با جرایمی از قبیل نسل کشی، جنایات جنگی و جنایات علیه بشریت سر و کار داریم، اهمیت بیشتری می یابد. این جرایم به دلیل شدت و گستردگی آثارشان بر جوامع و افراد، نیازمند برخوردی دقیق و عادلانه هستند. به منظور تضمین اجرای عادلانه این اصل، نهادهای بین المللی همچون دادگاه کیفری بین المللی و دادگاه های ویژه (مانند دادگاه جنایات جنگی یوگسلاوی سابق و رواندا) وظایف مهمی بر عهده دارند. این نهادها باید معیارهای دقیق و شفافی برای ارزیابی شدت جرایم و تعیین مجازات ها تدوین کنند. در این راستا،

در ادیان و مذاهب گوناگون قالب‌های مختلف معنایی و مفهومی داشته است و هر یک تعریف خاصی از آن ارائه کرده‌اند^۱

مفهوم اصطلاحی حقوقی جرم که در حقوق کیفری، جرم به معنای «عمل یا رفتاری» است که قانون‌گذار آن را به عنوان خلاف قانون شناسایی کرده و برای آن مجازات تعیین می‌کند. این مفهوم به طور خاص به عمل‌هایی اشاره دارد که از نظر قانونی خطرناک یا ناپسند شناخته شده و باعث آسیب به جامعه یا افراد می‌شود. در این چارچوب، جرم شامل دو عنصر اصلی است: عمل مجرمانه (یعنی عمل یا رفتار خلاف قانون) و قصد مجرمانه (یعنی آگاهی و قصد انجام آن عمل). در حقوق کیفری، جرم به سه دسته کلی تقسیم می‌شود: جرایم عمدی (که در آن مجرم با قصد انجام عمل مجرمانه اقدام می‌کند)، جرایم غیرعمدی (که در آن عمل نادرست بدون قصد مجرمانه رخ می‌دهد)، و جرایم شبه عمد (که در آن عمل مجرمانه ناشی از بی‌احتیاطی است). این دسته‌بندی‌ها به تعیین نوع و شدت مجازات‌ها کمک می‌کنند و نقش مهمی در اجرای عدالت کیفری دارند.^۲

۱-۲- مفهوم مجازات

مجازات در لغت به معنای جزا دادن، پاداش و کیفر آمده است در اصطلاح حقوقی تعاریف متفاوتی از مجازات آمده است: «مجازات

عوامل متعددی همچون میزان مشارکت متهم در ارتکاب جرم، نیت و انگیزه وی، میزان آسیب‌ها و خسارت‌های وارده بر قربانیان و جامعه و شرایط خاص هر پرونده باید مد نظر قرار گیرد. همچنین، به دلیل پیچیدگی‌ها و تفاوت‌های فرهنگی، حقوقی و اجتماعی موجود در جامعه بین‌المللی، اجرای این اصل با چالش‌های متعددی مواجه است. تفاوت در رویکردهای حقوقی کشورها، تنوع در معیارهای فرهنگی و اخلاقی و تفسیرهای مختلف از مفاهیم عدالت و مجازات، از جمله موانع پیش‌روی اجرای مؤثر اصل تناسب جرم و مجازات است.

۱-۱- مفهوم جرم

در زبان فارسی، واژه «جرم» به معنای «عمل ناپسند» یا «عمل خلاف قانون» است. این واژه از ریشه عربی «جَرَمَ» گرفته شده که به معنای «خطا» یا «گناه» می‌باشد. در اصطلاح لغوی، جرم معمولاً به هر نوع عمل نادرست، اشتباه یا خلاف قانون اشاره دارد که به موجب آن، فرد یا جامعه آسیب می‌بیند یا دچار خسارت می‌شود. همچنین، در لغت عرب به معنای گناه بوده، در قالب جرمه نیز آمده و به صورت جرایم، اجرام و جروم جمع بسته می‌شود. از لحاظ اصطلاحی، جرم بر خلاف برخی مفاهیم طبیعی مانند قوانین فیزیک و مفاهیم ریاضی، یک مفهوم ثابت و یگانه نداشته و از این رو در علوم مختلف از قبیل علوم اجتماعی، حقوق و فلسفه و حتی

^۲ - قاسمی، اسماعیل (۱۳۹۸)، قواعد عمومی حقوق کیفری، چاپ اول، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ص ۱۴۰-۱۳۵

^۱ - شریفی، بهنام (۱۳۹۹)، حقوق جزای عمومی و اختصاصی، چاپ اول، تهران: انتشارات عدالت، ص ۹۹-۱۲۰

رابعاً- محدوده مجازات باید مشخص شود.

باتوجه به این نکات می‌توان مجازات را این گونه تعریف کرد: «مجازات مجموعه قواعد مورد تأیید جامعه است که ضامن اجرای عدالت واقعی است و سعی در هدایت مجرم اصلی و یا احتمالی، بازدارندگی دیگران از ارتکاب جرم، ارضاء فطرت عدالت خواهی مجنی علیه و حمایت از جامعه را دارد که توسط قوه مقننه وضع و به وسیله قوه قضاییه به مورد اجرا گذارده می‌شود» حال که مجازات از نظر حقوقی مشخص شد، باید دید قانون گذار جرم را چگونه تعریف نموده است :

در ماده ۲ قانون مجازات اسلامی آمده است: «هر فعل و ترک فعلی که در قانون برای آن مجازات تعیین شده باشد، جرم محسوب می‌شود». با توجه به منطوق این ماده و تعریف اصطلاحی مجازات، می‌توان چنین نتیجه گرفت که: «مجازات آزاری است که قاضی به علت ارتکاب جرم به نشانه نفرت جامعه از عمل مجرمانه و مرتکب آن برای شخصی که مقصر است برطبق قانون تعیین می‌کند. آزار را، که صدمه ای به حقی از حقوق مجرم وارد می‌آورد نباید هدف مجازات تلقی کرد. هدف مجازات اصلاح مجرم، دفاع اجتماعی و اجرای عدالت است. آزار وسیله نیل به این هدف عالی است.

عبارت از تنبیه و کیفری است که بر مرتکب جرم تحمیل می‌شود. مفهوم رنج از مفهوم مجازات غیر قابل تفکیک است و در واقع رنج و تعب است که مشخص حقیقی مجازات می‌باشد. «و یا «مجازات واکنش جامعه علیه مجرم» است. در مورد تعریف ارائه شده باید اذعان نمود که علمای حقوق در بدست آوردن حقیقتی از مجازات و تعریف واقعی و اصطلاحی آن عنایت خاصی مبذول نداشته‌اند چرا در تعریف مجازات بایستی جنبه‌های مختلف آن مطمح نظر قرار گیرد:

اولاً- مجازات ملازمه با عدالت واقعی دارد. پس اولین نکته در بیان تعریف مجازات، رعایت عدالت است.^۱

ثانیاً- اگر برای شناخت حقیقت مجازات به تاریخ مراجعه کنیم، ملاحظه می‌شود که مجازات در ابتدای امر عبارت از عکس العمل جامعه در مقابل عمل مجرمانه بوده، ولی بعدها که جامعه تشکیلات و انتظام یافت و دولت به وجود آمد، این عکس العمل اجتماعی هم شکل حقوقی به خود گرفت. بنابراین مجازات باید هدفی را تعقیب و این هدف می‌بایست در تعریف کاملاً مشخص گردد.

ثالثاً- واضع و اجرا کننده مجازات باید در تعریف ذکر شود.

^۱ -زندگانی دوست، ایرج (۱۳۹۵)، اصل تناسب جرم و مجازات در نظام کیفری ایران با تأکید بر قانون مجازات اسلامی، پایان نامه جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد، گرایش جزا و جرم شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بین الملل بندر انزلی، ص ۱۶

مجازات قاضی در حدودی که قانون معلوم نموده است، تعیین می‌کند.^۱

۳-۱- مفهوم تناسب جرایم و مجازات‌ها

تناسب لغتی عربی و از باب تفاعل است که به عملی طرفینی اشاره دارد. در لغت فارسی به معنی به همدیگر پیوند شدن و با هم مناسبت داشتن و وجود داشتن نسبت و رابطه میان دو کس یا دو چیز است و برابری در نسبت را نیز تناسب گویند.^۲

در علم حقوق مفهوم تناسب در رابطه تناسب جرم و مجازات، به اعتبار موقعیت‌های مکانی و زمانی متغیر بوده و است. چه بسا مجازاتی در زمانی و مکانی متناسب و در زمانی و مکانی دیگر نامتناسب تلقی شود. همین طور ممکن است، مجازاتی در یک زمان و مکان در ارتباط با جرمی متناسب و در ارتباط با جرمی دیگر نامتناسب باشد. بنابراین مفهوم تناسب در درجه اول مفهومی نسبی است و به اعتبار فرهنگ‌ها و زمان‌ها و مکان‌های مختلف دارای مفاهیم متفاوت است.^۳

بسندگی و تناسب محدودیت‌هایی‌اند که در تعیین کیفر سزاده مناسب مجرم بر دادگاه اعمال می‌شوند. هدف آن‌ها پیشگیری از

تبدیل شدن کیفر سزاده به انتقام محض است و بنابراین، بخشی از حق مجرم برای کیفر دیدن‌اند. از این رو، کیفر سزاده باید بسنده و متناسب باشد بر پایه این رویکرد، دادگاه نیازمند تدابیر روشن برای ارزیابی بسندگی و تناسب در مورد زیان اجتماعی و کیفر است.^۴

مفهوم تناسب جرایم و مجازات‌ها به اصل اساسی عدالت کیفری اشاره دارد که به موجب آن، میزان مجازات باید متناسب با شدت و نوع جرم ارتكابی باشد. این اصل به این معناست که مجازات‌ها باید با توجه به ویژگی‌های خاص هر جرم، از جمله درجه خطر و آسیب‌پذیری آن، و همچنین عوامل فردی نظیر سابقه مجرم‌ان، انگیزه‌ها و شرایط ارتكاب جرم، تعیین شود. هدف از این تناسب، تضمین این است که مجازات‌ها نه تنها عادلانه و منصفانه باشند، بلکه به نحوی طراحی شوند که تأثیر بازدارنده و اصلاحی مؤثری داشته باشند و از تکرار جرم توسط فرد جلوگیری کنند.^۵

در عمل، تناسب جرایم و مجازات‌ها به عنوان ابزاری برای حفظ عدالت و تأمین امنیت اجتماعی در نظر گرفته می‌شود. تعیین مجازات‌های نامتناسب می‌تواند به نقض اصول عدالت منجر شده و به اعتبار نظام قضائی آسیب برساند. از سوی دیگر، مجازات‌های بسیار ملایم ممکن است نتوانند به درستی به پیشگیری از جرم و

^۴ -هالوی، گابریل (۱۳۹۳)، کیفردهی آموزه‌ای مدرن، ترجمه: علی شجاعی، تهران: انتشارات دادگستر، ص ۱۲

^۵ -کوشا، جعفر؛ زارعی، محمدحسین (۱۳۹۰)، اصل تناسب جرم و مجازات در حقوق بین المللی کیفری، مجله تحقیقات حقوقی، دوره ۱۴، ص ۲۵

^۱ -همان منبع پیشین، ص ۱۷

^۲ -دهخدا، علی اکبر (۱۳۴۲)، لغت نامه دهخدا، جلد چهاردهم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ص ۱۱۱

^۳ -رحمدل، منصور (۱۳۹۶)، تناسب جرم و مجازات، تهران: انتشارات سمت، ص ۴۰

اصلاح مجرم کمک کنند. بنابراین، نظام‌های حقوقی با استفاده از این اصل سعی در حفظ تعادل میان حقوق فردی و منافع اجتماعی دارند تا از یک‌سو مجازات‌ها به‌طور متناسب با شدت جرم و از سوی دیگر به‌منظور بازدارندگی و اصلاح فرد تعیین شوند.^۱

۴-۱- تاریخچه اصل تناسب و جرم

اصل تناسب جرم و مجازات، که به معنی تطابق میان شدت جرم و میزان مجازات است، یکی از اصول بنیادین حقوق کیفری مدرن به شمار می‌رود. این اصل، ریشه‌های تاریخی و فلسفی عمیقی دارد که به قرون وسطی و حتی قبل‌تر بازمی‌گردد. در حقوق رومی، یکی از نخستین اشاره‌ها به اصل تناسب را می‌توان در قانون دوازده لوح‌ها مشاهده کرد. این قانون، که در حدود قرن ۵ قبل از میلاد تصویب شد، سعی در تدوین اصول عمومی عدالت و برابری حقوقی داشت، هرچند که در عمل به میزان محدودی از تناسب میان جرم و مجازات پرداخته بود.^۲

در دوران مدرن، مفهوم تناسب جرم و مجازات به‌ویژه با ظهور نظام‌های حقوقی مدرن و قوانین حقوق بشر اهمیت بیشتری یافت. یکی از تأثیرگذارترین شخصیت‌ها در تدوین و گسترش این اصل، سزار بکاریا، حقوقدان و اصلاح‌گر ایتالیایی قرن هجدهم بود. در اثر برجسته او، «جنایت و مجازات» (۱۷۶۴)، بکاریا بر اهمیت تناسب

و تناسب‌پذیری مجازات‌ها تأکید کرد و پیشنهادهایی برای اصلاحات در نظام‌های کیفری ارائه داد. او معتقد بود که مجازات‌ها باید به‌اندازه‌ای باشند که بازدارنده باشند، اما نه به‌اندازه‌ای که به ظلم و بی‌عدالتی منجر شوند. با گذشت زمان، اصل تناسب جرم و مجازات به‌عنوان یک اصل اساسی در نظام‌های حقوقی مدرن پذیرفته شد و در قوانین کیفری بسیاری از کشورها گنجانده شد. در حقوق بین‌الملل کیفری نیز، این اصل در چارچوب محاکم بین‌المللی نظیر دیوان بین‌المللی کیفری و سایر نهادهای بین‌المللی به رسمیت شناخته شده است. این نهادها سعی دارند تا از طریق تعیین مجازات‌هایی که متناسب با شدت و ماهیت جرم باشند، عدالت را در سطح بین‌المللی تأمین کنند.^۳

در مجموع، اصل تناسب جرم و مجازات، که به‌عنوان یک اصل کلیدی در دستیابی به عدالت کیفری شناخته می‌شود، در طول تاریخ توسعه یافته و به یکی از الزامات مهم در نظام‌های حقوقی مدرن تبدیل شده است. در قرن نوزدهم، اصل تناسب جرم و مجازات به‌طور گسترده‌تری در سیستم‌های حقوقی مدرن نهادینه شد. در این دوره، با پیشرفت‌های علمی و فلسفی، تأکید بیشتری بر حقوق فردی و محدودیت‌های قدرت دولتی قرار گرفت. یکی از تحولات مهم در این زمینه، تأسیس نظام‌های قضایی که بر مبنای اصول قانونی و تناسب‌پذیری مجازات‌ها عمل می‌کردند، بود. این

^۲- همان منبع پیشین، ص ۲۴۲

^۱- همان منبع پیشین، ص ۲۶

^۳- حسن زاده، محمدرضا (۱۴۰۰)، مقدمه‌ای بر حقوق کیفری، چاپ اول، تهران: انتشارات پژوهشگاه حقوق، ص ۲۴۰-۲۳۸

مجازات باشد و در موارد استثنایی امکان عدول از آن بنابر توجیهات
فایده‌گرایانه وجود داشته باشد.^۲

۲-۲- تناسب در قوانین کیفری و رهنمودهای تعیین مجازات

نظام کیفری که در جرم‌انگاری و مجازات‌دهی رفتارها از هماهنگی
و انسجامی منطقی برخوردار باشد، در صحنه اجرای عدالت کیفری
کمتر با عدم مشروعیت مواجه خواهد شد. چنانچه در مراحل عدالت
کیفری مبنا و معیاری بر آن حاکم نباشد، نامحدود بودن قانونگذار
در جرم‌انگاری رفتارها و مجازات‌های غیرعادلانه به دنبال خواهد
داشت. در نظام کیفری ایران هر چند می‌توان نظام مجازات‌دهی در
هر یک از مجازات‌های حدود، قصاص، دیات و مجازات‌های تعزیری
را با دلایلی با هر یک از مبانی کیفر قابل توجیه نمود ولی به طور
قطعی نمی‌توان گفت که همه آنها دارای هدف و مبنایی اولیه واحد
باشند. ناهماهنگی و عدم انسجام در تعیین کیفر (تقنین و اجرا) در
نظام کیفری ایران امری است که بر کسی پوشیده نیست. فاصله
عمیق بین حداقل و حداکثر مجازات بدون تعیین معیاری که گاه
به چهل برابر خواهد رسید، عدم التزام مجریان عدالت کیفری به
وجود سلسله مراتب مجازات‌ها، عدم تقیید قانونگذار در تعیین کیفر
و جرم‌انگاری بر اساس قاعده و اصلی واحد به ویژه در مجازات‌های
تعزیری که عمده نظام کیفردهی آن را تشکیل می‌دهد و عدم طبقه
بندی کیفرها از معضلات و مشکلاتی است که نظام کیفری ایران با

رویکرد باعث شد که نظام‌های حقوقی از مجازات‌های سلیقه‌ای و
انتقامی فاصله بگیرند و به سمت نظام‌هایی بروند که بر مبنای عدالت
و انصاف عمل می‌کردند.^۱

۲- اصل تناسب جرم و مجازات در جرایم

۲-۱- جایگاه اصل تناسب در فلسفه مجازات

یک قانونگذار یا یک قاضی عادل نمی‌تواند نسبت به تناسب جرم و
مجازات بی‌تفاوت باشد چرا که یکی از پایه‌های ثابت توجیه مجازات
اجرای عدالت است. اگرچه کمیت دادن به جرم و مجازات کار
مشکل و تا حدود نسبی است اما این نسبت نباید مانع تلاش‌های
انسانی در این زمینه باشد. به کمک معیارهای معقول و پذیرفته
شده‌ای می‌توان بین جرایم و مجازات‌ها دسته‌بندی‌هایی را به لحاظ
شدت و ضعف ترتیب داد و سپس بین آنها ارتباط برقرار کرد. این
روشن است که قانونگذار باید در تدوین قوانین کیفری از آن پیروی
کند. به عبارتی دیگر جایگاه جرایم و مجازات‌هایی که با پیشرفت و
توسعه جامعه بشری مطرح می‌شود، قابل تعیین خواهد بود. قضات
کیفری نیز در ادامه این مسیر باید بین مصادیق مختلف یک جرم
با کمک اختیاراتی که در تعیین مجازات دارند به همین ترتیب عمل
کرده و تناسب جرم مجازات را به گونه دقیق‌تری برقرار نمایند. به
نظر می‌رسد تناسب مجازات با جرم باید محور اصلی در تعیین

^۲ - یزدیان جعفری، جعفر (۱۳۸۷)، اصل تناسب جرم و مجازات؛ چرایی و چگونگی آن، فصلنامه حقوقی نامه مفید، شماره ۱۴، ص ۱۵۵

^۱ - پیکا، ژرژ (۱۳۷۰)، جرم‌شناسی، ترجمه: علی حسین نجفی ابرندآبادی، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، ص ۲۵

آن مواجهه است. به همین دلیل است که چنانچه دو مجرم در شرایط مشابه مرتکب جرمی واحد شوند با توجه به عدم وجود معیاری برای تناسب مجازات با جرم ارتكابی محکومیت یکی از آنها به مجازات جزای نقدی و دیگری به ۱۰ سال حبس امری طبیعی به نظر می‌رسد. اینکه چرا برای فلان رفتار مجرمانه، فلان مجازات تعیین می‌شود و آیا تعیین مجازات‌ها در مراحل تقنین و اجرا می‌تواند از نظامی قابل اتکائی برخوردار باشد؟ به نظر می‌رسد راهی جز توسل به معیاری ملموس و عینی برای قاعده‌مندی نظام تعیین مجازات‌ها وجود ندارد.^۱

۳-۲- اصل تناسب کلی، مبنایی برای تعیین کیفر متناسب در جرایم متعدد

اصل تناسب کلی در تعیین کیفر به این معناست که میزان و نوع مجازات باید با شدت و ماهیت جرم متناسب باشد. این اصل که در سیستم‌های حقوقی مختلف به عنوان یکی از اصول بنیادین شناخته می‌شود، بر این تأکید دارد که مجازات نباید بیش از اندازه شدید یا خفیف باشد و باید با توجه به خصوصیات فردی مجرم و شرایط وقوع جرم تعیین شود. در جرایم متعدد، اجرای اصل تناسب کلی به پیچیدگی‌هایی می‌انجامد. به عنوان مثال، اگر فردی مرتکب چندین جرم شده باشد، سیستم قضایی باید تصمیم بگیرد که آیا این جرایم به صورت تجمیعی (یعنی مجموع مجازات‌ها) یا به صورت

تداخلی (یعنی تعیین یک مجازات کلی که شدیدترین جرم را دربرگیرد) محاسبه شوند. در این موارد، اصل تناسب کلی کمک می‌کند تا میزان مجازات نهایی همچنان منصفانه و منطقی باقی بماند و از تندروی یا سستی در اجرای عدالت جلوگیری شود. یکی از اهداف اصلی این اصل، پیشگیری از افراط و تفریط در تعیین کیفر است. به طور خاص، مجازات باید نه تنها به تنبیه و اصلاح مجرم منجر شود بلکه باید بازدارنده نیز باشد، به گونه‌ای که دیگران از ارتکاب جرم مشابه خودداری کنند. در عین حال، باید از اعمال مجازات‌های سنگین که به کرامت انسانی آسیب می‌زنند یا تأثیرات اجتماعی منفی دارند، پرهیز شود. اصل تناسب کلی نیازمند توجه به تمامی ابعاد جرم و شرایط خاص هر پرونده است. قاضی باید با بررسی دقیق و جامع، تصمیمی بگیرد که نه تنها از نظر قانونی صحیح باشد بلکه از نظر اخلاقی و اجتماعی نیز قابل قبول باشد. این امر مستلزم تعادلی دقیق بین حقوق جامعه و حقوق فردی مجرم است.^۲

۴-۲- کاربرد معیارها در تناسب جرم و مجازات در ضابطه‌مندی اختیارات قضایی

کاربرد معیارهای تناسب جرم و مجازات در ضابطه‌مندی اختیارات قضایی نقش بسیار مهمی در اجرای عدالت کیفری دارد. این معیارها به عنوان ابزاری برای هدایت قاضیان در تعیین کیفر مناسب و

^۲ - زارع، ابراهیم (۱۴۰۱)، اصل تناسب کلی، مبنایی برای تعیین کیفر متناسب در جرایم متعدد، فصلنامه علمی پژوهش حقوق کیفری، دوره ۱۰، شماره ۳۹، ص ۶۵

^۱ - سبزواری‌نژاد، حجت (۱۳۹۶)، جایگاه اصل تناسب جرم و مجازات در حقوق کیفری ایران و انگلستان، دو فصلنامه دیدگاه‌های حقوق قضایی، شماره ۷۷ و ۷۸، ص ۱۶۲

باشند. این معیار به قاضیان امکان می‌دهد تا درک عمیق‌تری از زمینه‌های وقوع جرم داشته باشند و بر اساس آن، مجازات عادلانه‌تری تعیین کنند.^۱

۵-۲- توجیه اصل تناسب کلی بر مبنای ارکان اصل تناسب

اصل تناسب کلی در تعیین کیفر مبتنی بر ارکان مشخصی است که هر کدام نقش مهمی در توجیه این اصل ایفا می‌کنند. این ارکان شامل شدت جرم، شرایط ارتکاب جرم، شخصیت و سوابق مجرم و اهداف مجازات می‌شود.

شدت جرم: یکی از ارکان اساسی اصل تناسب، شدت جرم ارتکابی است. شدت جرم با میزان آسیب و خطری که جرم به جامعه و افراد وارد می‌کند، سنجیده می‌شود. این رکن تضمین می‌کند که مجازات تعیین شده با سطح جدیت و خطرناک بودن جرم همخوانی داشته باشد. به عنوان مثال، جرایم خشونت‌آمیز و جرایم مالی کلان که اثرات گسترده‌ای بر قربانیان و جامعه دارند، نیازمند مجازات‌های سنگین‌تری هستند تا تناسب بین جرم و کیفر حفظ شود.^۲

شرایط ارتکاب جرم: شرایطی که جرم در آن رخ داده است نیز یکی از ارکان مهم در توجیه اصل تناسب کلی است. این شرایط می‌توانند شامل عوامل تخفیف‌دهنده یا تشدیدکننده باشند. به عنوان مثال،

منصفانه استفاده می‌شوند و به تضمین انسجام و شفافیت در فرآیند قضایی کمک می‌کنند. از طریق این معیارها، می‌توان اطمینان حاصل کرد که مجازات تعیین شده نه تنها با جرم ارتکابی متناسب است، بلکه با حقوق انسانی و اصول قانونی نیز همخوانی دارد. یکی از مهم‌ترین معیارهای مورد استفاده در تعیین تناسب جرم و مجازات، شدت و ماهیت جرم است. این معیار کمک می‌کند تا مجازات بر اساس نوع و میزان آسیب وارد شده به جامعه و افراد تعیین شود. به عنوان مثال، جرایم خشونت‌آمیز مانند قتل یا تجاوز معمولاً مجازات‌های سنگین‌تری نسبت به جرایم غیرخشونت‌آمیز مانند سرقت‌های کوچک دارند. این امر به دلیل اهمیت حفاظت از امنیت و سلامتی عمومی است. معیار دیگر، توجه به شخصیت و سوابق مجرم است. این شامل بررسی پیشینه کیفری، وضعیت اجتماعی و روانی فرد، و شرایطی که منجر به ارتکاب جرم شده است می‌باشد. این اطلاعات به قاضی کمک می‌کند تا تصمیم بگیرد که آیا مجازات شدیدتری لازم است یا آیا اصلاح و بازپروری مجرم ممکن است. برای مثال، یک مجرم برای اولین بار ممکن است مجازات خفیف‌تری نسبت به یک مجرم با سابقه طولانی جرایم مشابه دریافت کند. شرایط وقوع جرم نیز به عنوان معیاری کلیدی در نظر گرفته می‌شود. شرایط خاصی مانند اضطرار، دفاع از خود، یا فشارهای خارجی می‌توانند تأثیر بسزایی در تعیین مجازات داشته

^۲ - رحمدل، منصور (۱۳۹۶)، تناسب جرم و مجازات، چاپ چهارم، تهران: انتشارات سمت، ص ۲۶

^۱ - فتح پور، سعید و همکاران (۱۳۹۹)، کاربرد معیارها در تناسب جرم و مجازات در ضابطه مندی اختیارات قضایی، فصلنامه جامعه‌شناسی سیاسی ایران، سال سوم، شماره چهارم، ص ۲۶۴۸

را تعیین می‌کند. این اساسنامه در ۱۷ ژوئیه ۱۹۹۸ تصویب و در ۱ ژوئیه ۲۰۰۲ لازم‌الاجرا شد. دیوان کیفری بین‌المللی با هدف محاکمه و مجازات افرادی که مرتکب جرایم مهمی شده‌اند که تهدیدی برای جامعه بین‌المللی محسوب می‌شوند، تأسیس شده است. این جرایم شامل نسل‌کشی، جنایات علیه بشریت، جنایات جنگی و جنایت تجاوز است. جرایم نسل‌کشی شامل اعمالی است که با قصد نابودی کلی یا جزئی یک گروه ملی، قومی، نژادی یا مذهبی انجام می‌شود، از جمله کشتن اعضای گروه، ایجاد صدمات جدی جسمی یا روحی به آن‌ها، تحمیل شرایط زندگی نابودکننده و اقدامات جلوگیری از تولد در گروه. جنایات علیه بشریت شامل اعمال گسترده یا سیستماتیک علیه جمعیت غیرنظامی است، مانند قتل، نابودی، برده‌داری، تبعید، شکنجه، تجاوز جنسی و ناپدید شدن اجباری افراد. جنایات جنگی نیز شامل نقض‌های جدی قوانین و مقررات جنگ است که در چارچوب درگیری‌های مسلحانه بین‌المللی یا غیر بین‌المللی رخ می‌دهد، مانند کشتن عمدی، شکنجه یا رفتار غیرانسانی با اسرا، گروگان‌گیری و استفاده از سلاح‌های ممنوعه. جنایت تجاوز به معنی برنامه‌ریزی، آماده‌سازی، آغاز یا اجرای یک حمله نظامی است که به وضوح نقض منشور سازمان ملل متحد است.^۳

ارتکاب جرم تحت فشار یا اضطرار، ممکن است به تخفیف در مجازات منجر شود، در حالی که ارتکاب جرم به صورت عمدی و با برنامه‌ریزی قبلی می‌تواند مجازات سنگین‌تری را توجیه کند. این رکن به قاضی کمک می‌کند تا تمامی جوانب و زمینه‌های وقوع جرم را در نظر گرفته و مجازاتی متناسب با آن تعیین کند.^۱

شخصیت و سوابق مجرم: بررسی شخصیت و سوابق کیفری مجرم نیز یکی از ارکان اصلی در اصل تناسب است. این رکن به شناخت بهتر از مجرم و پیشینه او کمک می‌کند و به قاضی اجازه می‌دهد تا تصمیمی متناسب با وضعیت فردی و اجتماعی مجرم بگیرد. برای مثال، یک مجرم حرفه‌ای با سابقه جرایم متعدد ممکن است نیاز به مجازات شدیدتری داشته باشد در مقایسه با فردی که برای اولین بار مرتکب جرم شده و سابقه کیفری ندارد. این رکن بر اصل اصلاح و بازپروری مجرم نیز تأکید دارد، زیرا هدف نهایی مجازات‌ها علاوه بر تنبیه، اصلاح رفتار مجرمانه نیز هست.^۲

۳- تناسب جرم و مجازات در چارچوب مقررات بین‌المللی
۳-۱- جرایم و مجازات‌ها در اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی
اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی، معروف به اساسنامه رم، چارچوب قانونی برای تعقیب و مجازات جدی‌ترین جرایم بین‌المللی

^۳ - نیک نفس، مهدی؛ گماری، مسعود (۱۳۸۲)، جرایم و مجازات‌ها در اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری و قوانین جزائی ایران، مجله مجلس و پژوهش، سال دهم، شماره ۳۸، ص ۲۶۲

^۱ - همان منبع پیشین، ص ۲۷
^۲ - هوشیار، مهدی (۱۳۸۸)، رویکرد اصل تناسب ترتیبی به نظام رتبه بندی مجازات‌ها در حقوق کیفری ایران، پایان نامه جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد، رشته حقوق جزا و جرم شناسی، دانشگاه تربیت مدرس، ص ۶۴

نیز صادر کند. هدف از این مجازات‌ها تأمین عدالت برای قربانیان، پیشگیری از وقوع جرایم مشابه در آینده، و ارائه پیام قوی به جامعه بین‌المللی مبنی بر اینکه جرایم بین‌المللی با واکنش جدی مواجه خواهند شد، است.^۱

همچنین، در حقوق کیفری ایران، مجازات‌ها تحت قوانین مدنی و جزایی جمهوری اسلامی ایران تعیین می‌شود. قانون مجازات اسلامی، که به‌عنوان قانون پایه در نظام کیفری ایران عمل می‌کند، مجازات‌ها را برای انواع مختلف جرایم از جمله جرایم عمومی، سرقت، قتل، و جرایم سیاسی تعیین می‌کند. مجازات‌ها شامل حبس، شلاق، دیه، و در موارد خاص اعدام است. مجازات‌ها بر اساس نوع جرم، شدت آن، و وضعیت فرد مجرم تعیین می‌شود و ممکن است شامل مجازات‌های تکمیلی مانند ضبط اموال و تبعید نیز باشد. در مورد جرایم خاصی که شامل امنیت ملی و جرایم سازمان‌یافته هستند، مجازات‌های سنگین‌تری مانند اعدام نیز در نظر گرفته می‌شود.^۲

تفاوت عمده بین مجازات‌های دیوان کیفری بین‌المللی و قوانین کیفری ایران در دامنه و نوع مجازات‌ها است. دیوان کیفری بین‌المللی بیشتر بر مجازات‌های حبس و جریمه‌های مالی تمرکز دارد و مجازات اعدام را نمی‌پذیرد، در حالی که نظام کیفری ایران

مجازات‌های تعیین شده در اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی شامل حبس ابد یا حبس تا ۳۰ سال می‌باشد، بسته به شدت جرم و شرایط فردی مجرم. علاوه بر این، دیوان می‌تواند جریمه‌های مالی را نیز اعمال کند و دارایی‌های مجرمان را مصادره نماید. هدف از این مجازات‌ها نه تنها تنبیه مجرمان، بلکه بازدارندگی و پیشگیری از ارتکاب جرایم مشابه در آینده و احقاق حقوق قربانیان است. دیوان کیفری بین‌المللی، از مراحل تحقیق و تعقیب گرفته تا محاکمه و صدور حکم، یک روند قانونی پیچیده را دنبال می‌کند.

۲-۳- مجازات‌ها در اساسنامه دیوان و قوانین ایران

اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی و قوانین کیفری ایران، هر دو به تعیین مجازات‌های مربوط به جرایم خاص می‌پردازند، اما در زمینه‌های مختلف با هم تفاوت‌هایی دارند.

همانطور که در بالا ذکر گردید، اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی که در اساسنامه رم تنظیم شده، مجازات‌هایی برای جرایم بین‌المللی مانند نسل‌کشی، جنایات علیه بشریت، جنایات جنگی و جنایت تجاوز تعیین کرده است. مجازات‌ها در دیوان کیفری بین‌المللی به‌طور عمده شامل حبس ابد یا حبس تا ۳۰ سال می‌شود، که بسته به شدت جرم و شرایط فرد مجرم، تعیین می‌شود. دیوان می‌تواند مجازات‌های تکمیلی مانند جریمه‌های مالی و مصادره دارایی‌ها را

^۲ - رضوی فرد، بهزاد (۱۳۹۳)، کیفیات مشدده در فرآیند کیفردهی جنایات بین‌المللی، پژوهش حقوق کیفری، سال دوم، شماره ۶، ص ۷۵

^۱ - نیک نفس، مهدی؛ گماری، مسعود (۱۳۸۲)، جرایم و مجازات‌ها در اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری و قوانین جزائی ایران، مجله مجلس و پژوهش، سال دهم، شماره ۳۸، ص ۲۶۵

در تعیین مجازات‌های حدی و تعزیری نقش مهمی دارند و به‌طور معمول به شدت جرم و قصد مجرم توجه دارند.^۲

اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی، با تأکید بر عدالت بین‌المللی، تلاش می‌کند تا تأثیرات جهانی داشته باشد و نظام‌های حقوقی داخلی کشورها را تحت تأثیر قرار دهد. این دیوان به‌طور خاص بر جرایم بین‌المللی تأکید دارد و به‌طور گسترده بر همکاری‌های بین‌المللی برای اجرای عدالت و مبارزه با جرایم جهانی تأکید می‌کند. این رویکرد می‌تواند باعث ارتقای استانداردهای حقوق بشر و قوانین بین‌المللی در سطح جهانی شود. از طرف دیگر، قوانین کیفری ایران به‌طور خاص به مسائل داخلی و نیازهای قضایی جامعه ایرانی توجه دارد. این قوانین به‌ویژه بر اساس اصول اسلامی و فرهنگ محلی تدوین شده‌اند و با توجه به ارزش‌های فرهنگی و مذهبی کشور تنظیم می‌شوند. تأثیرات جهانی قوانین کیفری ایران ممکن است محدودتر باشد، اما این قوانین به‌طور مستقیم با نیازها و شرایط خاص کشور هماهنگ هستند.^۳

۳-۳- دیوان کیفری بین‌المللی و امکان استناد به قاعده مصونیت کیفری در جنایات بین‌المللی

با وجود محدودیت زمانی و مکانی دادگاه‌های یوگوسلاوی سابق و رواندا و نیز ویژگی موقتی بودن این دو دادگاه، موفقیت نسبی این

در برخی موارد مجازات اعدام را به‌عنوان یک مجازات قانونی در نظر می‌گیرد. همچنین، دیوان کیفری بین‌المللی تمرکز ویژه‌ای بر تأمین عدالت جهانی و پاسخگویی برای جرایم بزرگ مقیاس دارد، در حالی که قوانین کیفری ایران به‌طور خاص به مسائل داخلی و مطابق با اصول اسلامی و قانونی کشور پرداخته و با مواردی مانند دیه و حد نیز برخورد می‌کند. در نهایت، هر دو نظام حقوقی هدف مشترکی از تأمین عدالت و پاسخگویی دارند، اما به روش‌ها و اصول متفاوتی به این هدف دست می‌یابند، که ناشی از تفاوت‌های فرهنگی، قانونی و بین‌المللی است. در دیوان کیفری بین‌المللی، معیارهای تعیین مجازات بر اساس شدت جرم و تأثیر آن بر قربانیان و جامعه بین‌المللی تنظیم می‌شود. این معیارها شامل ارزیابی میزان مسئولیت فرد، تأثیر جرم بر قربانیان و جامعه، و پیشینه فرد مجرم است. هدف اصلی از این معیارها، اطمینان از تناسب و عدالت در تعیین مجازات است و به‌ویژه توجه ویژه‌ای به بازدارندگی و پیشگیری از تکرار جرایم دارد.^۱

در قوانین کیفری ایران، معیارهای تعیین مجازات به‌طور عمده بر اساس قوانین اسلامی و اصول قضایی داخلی استوار است. در این نظام، مجازات‌ها به‌طور مشخص برای انواع جرایم تعیین شده و شامل اصولی مانند تساوی و انصاف می‌شود. قوانین اسلامی به‌ویژه

^۲ - میرمحمدصادقی، حسین؛ عابد، رسول (۱۳۹۱)، جرایم علیه اجرای عدالت کیفری در اساسنامه دادگاه کیفری بین‌المللی، فصلنامه پژوهش حقوق کیفری، سال اول، شماره ۱، ص ۱۰۲

^۱ - مومنی، مهدی (۱۳۹۵)، اصول قانونی بودن جرایم و مجازات‌ها در دادرسی‌های کیفری بین‌المللی، مجله حقوقی بین‌المللی، شماره ۵۵، ص ۱۶۷

^۲ - همان منبع پیشین، ص ۱۶۸

قانونی یا محاکمه یک فرد به دلیل مقام رسمی یا موقعیت خاص او در کشورش است. در حقوق بین‌الملل سنتی، مقامات دولتی و رهبران کشورها می‌توانستند به دلیل مقام‌های رسمی خود از پیگرد قانونی در سطح ملی یا بین‌المللی مصون بمانند. اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی، که به‌عنوان چارچوب قانونی دیوان عمل می‌کند، به‌طور صریح مصونیت کیفری را در زمینه جنایات بین‌المللی نادیده می‌گیرد. طبق ماده ۲۷ اساسنامه رم، «مصونیت» در برابر تعقیب دیوان کیفری بین‌المللی قابل استناد نیست. این ماده بیان می‌کند که هیچ مقام رسمی، از جمله سران کشورها و دولتمردان، نمی‌تواند به دلیل مقام رسمی خود از پیگرد دیوان معاف باشد. بنابراین، این دیوان می‌تواند علیه افرادی که مرتکب جرایم بین‌المللی شده‌اند، حتی اگر مقام رسمی یا دولتی داشته باشند، اقدام کند. این قاعده به‌ویژه در محاکمه رهبران و مقامات بالا، که به‌طور خاص به‌خاطر موقعیتشان ممکن است از پیگرد قانونی مصون باشند، اهمیت دارد.^۲

۴-۳- ملاک‌های تناسب جرم و مجازات در رویه قضایی کیفری بین‌المللی

در رویه قضایی کیفری بین‌المللی، ملاک‌های تناسب جرم و مجازات به‌عنوان یکی از اصول بنیادین عدالت کیفری اهمیت ویژه‌ای دارد. این ملاک‌ها به‌طور عمده بر اساس معیارهای مختلف قانونی و

دو نهاد، محرکی جهت ایجاد یک دیوان کیفری بین‌المللی با صلاحیت جهانی گشت. نهادی که بتواند پاسخگوی تخلفاتی که در هر جای دنیا واقع می‌شود، باشد. از این رو مجمع عمومی سازمان ملل متحد در سال ۱۹۹۶ کمیته مقدماتی مربوط به تأسیس دیوان کیفری بین‌المللی را ایجاد نمود و این کمیته در نهایت یک پیش‌نویس را به کنفرانس دیپلماتیک رم ۱۹۹۸ تسلیم کرد. در نهایت این کنفرانس اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی را با ۱۲۰ رأی موافق، ۷ رأی مخالف و ۲۰ رأی ممتنع امضاء نمود. بدون شک یکی از مباحث مهم در زمینه رسیدگی دیوان به جنایات بین‌المللی تحت صلاحیتش، مساله مصونیت مقامات دولتهاست. هر چند محاکم بین‌المللی که پیش از دیوان، جهت رسیدگی به جنایات بین‌المللی تشکیل شده‌اند، مصونیت مقامات دولتها را مانع از اعمال صلاحیت کیفری خویش ندانسته‌اند، با این وجود، مساله مصونیت نزد دیوان کیفری بین‌المللی به دلیل گستره کشورهای تحت صلاحیت دیوان دارای پیچیدگی‌های خاص خود می‌باشد.^۱

دیوان کیفری بین‌المللی به‌عنوان نهاد قضایی مسئول محاکمه جدی‌ترین جرایم بین‌المللی، از جمله نسل‌کشی، جنایات علیه بشریت، جنایات جنگی و جنایت تجاوز، به‌طور قاطع قاعده مصونیت کیفری را نمی‌پذیرد. مصونیت کیفری به معنای عدم امکان پیگرد

^۲ -طهماسبی، جواد(۱۳۸۶)، قلمرو زمانی صلاحیت دیوان بین‌المللی کیفری، مجله حقوقی و نشریه مرکز امور حقوقی بین‌المللی معاونت حقوقی و امور مجلس ریاست جمهوری، شماره ۳۷، ص ۲۸

^۱ -قادری، سعید(۱۴۰۱)، تناسب جرم و مجازات در حقوق بین‌المللی کیفری، پایان نامه جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد، گرایش جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد دامغان، ص ۷۳

قضایی تعیین می‌شوند تا اطمینان حاصل شود که مجازات تعیین‌شده با شدت و ماهیت جرم تناسب داشته باشد.

۱-۴-۳- شدت جرم و تأثیر آن بر قربانیان

یکی از ملاک‌های اصلی تناسب جرم و مجازات، شدت جرم و تأثیر آن بر قربانیان است. دیوان کیفری بین‌المللی در ارزیابی تناسب مجازات، به شدت و پیامدهای جرم توجه می‌کند. برای مثال، در جرایم سنگینی مانند نسل‌کشی یا جنایات علیه بشریت، که تأثیرات گسترده و طولانی‌مدت بر قربانیان دارند، دیوان معمولاً مجازات‌های شدیدتری از جمله حبس‌های طولانی‌مدت یا حبس ابد را اعمال می‌کند. این رویکرد به منظور تضمین عدالت و جبران خسارت‌های جدی واردشده به قربانیان است.^۱

۲-۴-۳- مسئولیت فردی و نقش مجرم

دیوان کیفری بین‌المللی در تعیین مجازات به میزان مسئولیت فردی و نقش مجرم در ارتکاب جرم نیز توجه می‌کند. افراد با نقشی کلیدی و مؤثر در ارتکاب جرم، نظیر رهبران یا فرماندهان نظامی، معمولاً با مجازات‌های سنگین‌تری مواجه می‌شوند نسبت به کسانی که نقش‌های کم‌اهمیت‌تری داشته‌اند. این ملاک به‌ویژه در

پرونده‌هایی که شامل سلسله‌مراتب پیچیده‌ای از مسئولیت‌ها هستند، اهمیت دارد و به تفکیک و شفافیت در تعیین مجازات‌ها کمک می‌کند.^۲

۳-۴-۳- تناسب مجازات با قوانین و مقررات بین‌المللی

تناسب مجازات همچنین باید با قوانین و مقررات بین‌المللی که در اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی تدوین شده است، هماهنگ باشد. اساسنامه رم به‌طور دقیق حداکثر مجازات‌ها را برای انواع مختلف جرایم تعیین کرده و دیوان باید در چارچوب این مقررات عمل کند. این استانداردها به منظور تضمین این است که مجازات‌ها نه تنها عادلانه و متناسب باشند بلکه با اصول بین‌المللی حقوق بشر نیز سازگار باشند.^۳

۴-۴-۳- عوامل تعدیل‌کننده و تخفیف‌دهنده

در فرایند تعیین مجازات، دیوان کیفری بین‌المللی همچنین به عوامل تعدیل‌کننده و تخفیف‌دهنده توجه می‌کند. این عوامل می‌توانند شامل همکاری مجرم با دادگاه، پشیمانی و نشانه‌هایی از اصلاح‌پذیری باشند. این عوامل می‌توانند به‌طور قابل توجهی بر میزان مجازات تأثیر بگذارند و امکان تعیین مجازات‌های کمتر از

^۱ -یزدانیان، علی (۱۴۰۱)، اصل شخصی بودن مسئولیت کیفری و جرم و مجازات، هفتمین کنفرانس ملی پژوهش‌های نوین در تعلیم و تربیت، روانشناسی، فقه و حقوق و علوم اجتماعی، ص ۱۹

^۲ -فتح پور، سعید و همکاران (۱۳۹۹)، کاربرد معیارها در تناسب جرم و مجازات در ضابطه مندی اختیارات قضایی، جامعه شناسی سیاسی ایران، دوره ۳، شماره ۴، ص ۲۶۶۸

^۳ -صادق نیا، مریم و همکاران (۱۴۰۰)، راهکارهای ترمیم آسیب‌های معنوی ناشی از جرم در حقوق ایران و حقوق تطبیقی، مجله پژوهش‌های حقوق جزا و جرم شناسی، دوره ۹، شماره ۱۸، ص ۳۱۵

حداکثر تعیین شده را فراهم کنند، در صورتی که نشان‌دهنده اقداماتی برای جبران خسارت و مسئولیت‌پذیری باشد.

در مجموع، ملاک‌های تناسب جرم و مجازات در رویه قضایی کیفری بین‌المللی به منظور تحقق عدالت و پاسخگویی جهانی طراحی شده‌اند و بر اساس شدت جرم، نقش مجرم، قوانین بین‌المللی و عوامل تعدیل‌کننده، به تعیین مجازات‌های مناسب و متناسب با جرم ارتكابی کمک می‌کنند. ملاک‌های تناسب جرم و مجازات در رویه قضایی کیفری بین‌المللی به‌طور دقیق و جامع تعیین شده‌اند تا از تحقق عدالت و پاسخگویی در سطح جهانی اطمینان حاصل شود. علاوه بر موارد ذکر شده، چندین عامل دیگر نیز بر تعیین تناسب مجازات تأثیرگذار است.^۱

۵-۳-۴- تأثیرات پیشگیرانه و بازدارندگی

یکی از اهداف اصلی تعیین مجازات، ایجاد تأثیر پیشگیرانه و بازدارندگی در برابر ارتكاب جرایم مشابه است. دیوان کیفری بین‌المللی به این مسئله توجه می‌کند که مجازات باید به‌گونه‌ای تعیین شود که نه تنها عدالت برای قربانیان تأمین شود، بلکه به‌عنوان بازدارنده‌ای برای دیگران عمل کند. مجازات‌های شدید و

نمایشی ممکن است به‌ویژه برای اطمینان از عدم تکرار جرایم مشابه در آینده طراحی شوند.^۲

۶-۳-۴- اصول عدالت و حقوق بشر

دیوان کیفری بین‌المللی همچنین بر رعایت اصول عدالت و حقوق بشر در تعیین مجازات‌ها تأکید دارد. این اصول شامل عدالت قضایی، حقوق دفاعی متهم و احترام به کرامت انسانی است. مجازات‌ها باید به‌گونه‌ای طراحی شوند که حقوق انسانی متهم به‌ویژه در فرآیند محاکمه و اجرا حفظ شود. دیوان به‌ویژه توجه دارد که مجازات‌ها باید با احترام به کرامت انسانی و اصول قانونی بین‌المللی مطابقت داشته باشد.^۳

۷-۳-۴- سابقه کیفری و رفتار گذشته مجرم

در تعیین مجازات، دیوان به سابقه کیفری و رفتار گذشته مجرم نیز توجه می‌کند. وجود سابقه کیفری مرتبط و رفتارهای مجرم در طول روند محاکمه می‌تواند بر میزان مجازات تأثیر بگذارد. اگر مجرم نشان دهد که در گذشته نیز مرتکب جرایم مشابه شده است یا رفتارهای غیرقانونی دیگری داشته است، ممکن است مجازات‌های سنگین‌تری برای او در نظر گرفته شود.^۴

^۱ -نوربها، رضا (۱۳۸۰)، تعدیل شدت مجازات و تخفیف کیفر، مجله تحقیقات حقوقی، دوره ۴؛ شماره ۳۳، ص ۲۵

^۲ -دادبان، حسن؛ آقایی، سارا (۱۳۸۸)، بازدارندگی و نقش آن در پیشگیری از جرم، نشریه مطالعات حقوق خصوصی، دوره ۳۹ شماره ۳، ص ۱۳۹

^۳ -کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۶)، عدالت و حقوق بشر، نشریه مطالعات حقوق خصوصی، دوره ۳۷، شماره ۳، ص ۳۲۵

^۴ -السادات حسینی اولی، شیرین (۱۳۹۹)، تأثیر سوء سابقه کیفری بر رفتار اجتماعی مجرم، نخستین کنفرانس ملی حقوق، فقه و فرهنگ، ص ۱۵

۸-۴-۳- مدت زمان و شرایط حبس

نتیجه گیری

مدت زمان و شرایط حبس نیز از عوامل مهم در تعیین تناسب مجازات هستند. دیوان کیفری بین‌المللی با توجه به شدت جرم و شرایط فردی مجرم، مدت زمان مناسب حبس را تعیین می‌کند. این شرایط شامل موقعیت جغرافیایی و شرایط اجرایی حبس نیز می‌شود که باید مطابق با استانداردهای بین‌المللی و شرایط انسانی باشد^۱

در حقوق بین‌الملل کیفری، اصل تناسب جرم و مجازات به معنای انطباق مجازات با شدت و نوع جرم ارتكابی است. این اصل به ویژه در مورد جرایم جدی مانند نسل‌کشی، جنایات علیه بشریت، جنایات جنگی، و جرم تجاوز از اهمیت بالایی برخوردار است. برای هر یک از این جرایم، مجازات‌ها باید به گونه‌ای تعیین شوند که نه تنها با ماهیت و شدت نقض حقوق بشر تناسب داشته باشند، بلکه اهداف حقوقی و انسانی همچون بازدارندگی، اصلاح و عدالت را نیز تأمین کنند. در نتیجه، رعایت اصل تناسب در تعیین مجازات‌ها، به تحقق عدالت و حفظ حقوق بشر در نظام‌های حقوقی بین‌المللی کمک می‌کند و تضمین‌کننده برخوردی عادلانه و متناسب با جرایم بین‌المللی است. همچنین، تناسب جرم و مجازات به عنوان یکی از اصول اساسی حقوق بین‌الملل کیفری، نقش حیاتی در تضمین عدالت و حفظ حقوق بشر دارد. این اصل با تأکید بر ضرورت همخوانی شدت و نوع مجازات با ماهیت و شدت جرم، به جلوگیری از بی‌عدالتی و تأمین عدالت کمک می‌کند. در این راستا، نهادهای بین‌المللی مانند دادگاه کیفری بین‌المللی وظیفه دارند تا با استفاده از معیارهای دقیق و شفاف، مجازات‌هایی متناسب با جرایم ارتكابی تعیین کنند. هرچند که اجرای این اصل با چالش‌های متعددی مواجه است، از جمله تفاوت‌های فرهنگی و حقوقی بین کشورها و

۹-۴-۳- جبران خسارت به قربانیان

یکی از جوانب مهم دیگر، جبران خسارت به قربانیان است. دیوان کیفری بین‌المللی می‌تواند احکام تکمیلی مانند جبران خسارت مالی یا دیگر اقدامات ترمیمی را صادر کند. این اقدامات به منظور تأمین حقوق قربانیان و فراهم آوردن امکان جبران آسیب‌های وارده به آن‌ها انجام می‌شود. در نهایت، ملاک‌های تناسب جرم و مجازات در رویه قضایی کیفری بین‌المللی بر پایه اصول عدالت، تأثیرگذاری و رعایت حقوق بشر بنا شده‌اند. این ملاک‌ها به دیوان کمک می‌کنند تا مجازات‌ها را به گونه‌ای تعیین کند که نه تنها به جنایتکاران پاسخگو باشد بلکه به تحقق عدالت و پیشگیری از جرایم آینده نیز کمک کند.^۲

^۲ - صادق نیا، مریم و همکاران (۱۴۰۰)، راهکارهای ترمیم آسیب‌های معنوی ناشی از جرم در حقوق ایران و حقوق تطبیقی، مجله پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی، دوره ۹، شماره ۱۸، ص ۳۱۸

^۱ - رجب، محمدعلی (۱۳۹۶)، اصل تناسب تأمین و جایگاه آن در نظام دادرسی کیفری ایران، مجله حقوقی دادگستری، سال ۸۱، شماره ۹۸، ص ۶۷

ارتقای سطح کلی حقوق بشر در جهان نیز می‌شود. برای اطمینان از تحقق کامل اصل تناسب جرم و مجازات، نیازمند تلاش‌های مستمر در زمینه‌های پژوهشی، آموزشی و قانونی هستیم. ایجاد نهادهای نظارتی مستقل، تدوین قوانین جامع و روشن، و برگزاری دوره‌های آموزشی برای قضات و حقوق‌دانان می‌تواند در این مسیر بسیار مؤثر باشد. همچنین، ترویج فرهنگ احترام به حقوق بشر و عدالت در میان جوامع و نهادهای قضایی نیز از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

به‌طور کلی، اصل تناسب جرم و مجازات در حقوق بین‌الملل کیفری، یکی از پایه‌های اساسی تحقق عدالت و حفاظت از حقوق بشر است. با توجه به اهمیت این اصل، لازم است که نهادهای بین‌المللی و کشورها به‌طور جدی در جهت اجرای آن تلاش کنند. این تلاش‌ها می‌تواند به ایجاد یک نظام قضایی عادلانه‌تر، مؤثرتر و انسانی‌تر منجر شود که در نهایت به بهبود وضعیت حقوق بشر در سطح جهانی و افزایش اعتماد عمومی به نهادهای قضایی بین‌المللی کمک خواهد کرد. علاوه بر موارد ذکر شده، نقش جامعه بین‌المللی و سازمان‌های غیردولتی نیز در تضمین رعایت اصل تناسب جرم و مجازات بسیار مهم است. این نهادها می‌توانند با نظارت بر اجرای قوانین و سیاست‌های قضایی، ارائه گزارش‌ها و مستندسازی موارد نقض حقوق بشر، و فشار بر دولت‌ها و نهادهای بین‌المللی برای پایبندی به اصول عدالت کیفری، به تحقق این اصل کمک کنند. همچنین، رسانه‌ها با اطلاع‌رسانی و آگاهی‌بخشی به جامعه جهانی درباره جرایم بین‌المللی و روندهای قضایی، می‌توانند نقش

پیچیدگی‌های ناشی از ماهیت جرایم بین‌المللی، اما تلاش‌های بین‌المللی برای هماهنگ‌سازی قوانین و رویه‌های قضایی، آموزش و تربیت قضات و مقامات قضایی و تقویت همکاری‌های بین‌المللی می‌تواند به کاهش این چالش‌ها و افزایش کارایی و عدالت در سیستم حقوق بین‌الملل کیفری کمک کند.

در نهایت، اصل تناسب جرم و مجازات نه تنها به حفاظت از کرامت انسانی و حقوق بشر کمک می‌کند، بلکه به تقویت مشروعیت و اعتبار نهادهای قضایی بین‌المللی نیز می‌انجامد. با اجرای دقیق و منصفانه این اصل، می‌توان به تحقق عدالت، حفظ صلح و امنیت جهانی، و افزایش اعتماد عمومی به نظام‌های قضایی بین‌المللی امیدوار بود. اجرای موفقیت‌آمیز اصل تناسب جرم و مجازات می‌تواند به‌طور مستقیم در کاهش بی‌عدالتی‌های تاریخی و پاسخگویی به قربانیان جرایم بین‌المللی نقش داشته باشد. این امر باعث می‌شود که قربانیان احساس کنند عدالت به‌درستی اجرا شده و مرتکبان جرایم به‌طور عادلانه مجازات شده‌اند. همچنین، این اصل می‌تواند به عنوان یک عامل بازدارنده مؤثر برای پیشگیری از وقوع جرایم جدید عمل کند، زیرا مجرمان بالقوه از آگاهی نسبت به مجازات‌های متناسب و عادلانه، از ارتکاب جرایم مشابه صرف‌نظر خواهند کرد. از سوی دیگر، پایبندی به این اصل می‌تواند به تقویت همبستگی بین‌المللی و همکاری میان کشورها در مبارزه با جرایم بین‌المللی کمک کند. کشورها می‌توانند از طریق تبادل تجربیات و اطلاعات، به تدوین و اجرای سیاست‌ها و قوانین مشترک بپردازند که نه تنها به بهبود نظام عدالت کیفری بین‌المللی کمک می‌کند، بلکه باعث

شریفی، بهنام (۱۳۹۹)، حقوق جزای عمومی و اختصاصی، چاپ اول، تهران: انتشارات عدالت

قاسمی، اسماعیل (۱۳۹۸)، قواعد عمومی حقوق کیفری، چاپ اول، تهران: انتشارات دانشگاه تهران

هالوی، گابریل (۱۳۹۳)، کیفردهی آموزه‌ای مدرن، ترجمه: علی شجاعی، تهران: انتشارات دادگستر

مقالات

دادبان، حسن؛ آقای، سارا (۱۳۸۸)، بازدارندگی و نقش آن در پیشگیری از جرم، نشریه مطالعات حقوق خصوصی، دوره ۳۹، شماره ۳، صص ۱۴۸-۱۲۵

رجب، محمدعلی (۱۳۹۶)، اصل تناسب تأمین و جایگاه آن در نظام دادرسی کیفری ایران، مجله حقوقی دادگستری، سال ۸۱، شماره ۹۸، صص ۸۲-۶۳

رضوی فرد، بهزاد (۱۳۹۳)، کیفیات مشدده در فرایند کیفردهی جنایات بین المللی، پژوهش حقوق کیفری، سال دوم، شماره ۶، صص ۸۹-۶۹

زارع، ابراهیم (۱۴۰۱)، اصل تناسب کلی، مبنایی برای تعیین کیفر متناسب در جرایم متعدد، فصلنامه علمی پژوهش حقوق کیفری، دوره ۱۰، شماره ۳۹، صص ۳۹-۷۰

السادات حسینی اولی، شیرین (۱۳۹۹)، تاثیر سوء سابقه کیفری بر رفتار اجتماعی مجرم، نخستین کنفرانس ملی حقوق، فقه و فرهنگ، صص ۲۲-۱

سبزواری نژاد، حجت (۱۳۹۶)، جایگاه اصل تناسب جرم و مجازات در حقوق کیفری ایران و انگلستان، دو فصلنامه‌ی دیدگاه‌های حقوق قضایی، شماره ۷۸، صص ۱۶۴-۱۳۳

صادق نیا، مریم؛ محمدنسل، غلامرضا؛ خواجه نوری، یاسمن (۱۴۰۰)، راهکارهای ترمیم آسیب‌های معنوی ناشی از جرم در حقوق ایران و حقوق تطبیقی، مجله پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی، دوره ۹، شماره ۱۸، صص ۳۲۵-۳۰۳

صادق نیا، مریم؛ محمدنسل، غلامرضا؛ خواجه نوری، یاسمن (۱۴۰۰)، راهکارهای ترمیم آسیب‌های معنوی ناشی از جرم در حقوق ایران و حقوق تطبیقی، مجله پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی، دوره ۹، شماره ۱۸، صص ۳۲۵-۳۰۳

مهمی در تقویت شفافیت و پاسخگویی داشته باشند. گزارش‌های دقیق و جامع رسانه‌ها از دادگاه‌ها و پرونده‌های مهم، می‌تواند به افزایش آگاهی عمومی و حمایت از قربانیان جرایم بین‌المللی منجر شود.

سپاسگزاری

از معاونت محترم پژوهشی به خاطر حمایت معنوی در اجرای پژوهش حاضر سپاسگزاری می‌شود.
از آقای دکتر عبدالله عزیزاده به خاطر بازبینی متن مقاله و ارائه نظرهای ساختاری تشکر و قدردانی می‌شود.
از داوران محترم به خاطر ارائه نظرهای ساختاری و علمی سپاسگزاری می‌شود.
نگارندگان بر خود لازم می‌دانند از آقای دکتر محمد رسول آهنگران به خاطر مطالعه متن مقاله حاضر و ارائه نظرهای ارزشمند سپاسگزاری نمایند.

منابع

کتاب‌ها

پیکا، ژرژ (۱۳۷۰)، جرم‌شناسی، ترجمه: علی حسین نجفی ابرندآبادی، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی

حسن زاده، محمدرضا (۱۴۰۰)، مقدمه‌ای بر حقوق کیفری، چاپ اول، تهران: انتشارات پژوهشگاه حقوق

دهخدا، علی اکبر (۱۳۴۲)، لغت نامه دهخدا، جلد چهاردهم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران

رحمدل، منصور (۱۳۹۶)، تناسب جرم و مجازات، چاپ چهارم، تهران: انتشارات سمت

پایان نامه‌ها

زندگانی دوست، ایرج (۱۳۹۵)، اصل تناسب جرم و مجازات در نظام کیفری ایران

با تاکید بر قانون مجازات اسلامی، پایان نامه جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد،

گرایش جزا و جرم شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بین الملل بندر انزلی

قادری، سعید (۱۴۰۱)، تناسب جرم و مجازات در حقوق بین المللی کیفری، پایان

نامه جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد، گرایش جزا و جرم شناسی، دانشگاه

آزاد اسلامی واحد دامغان

هوشیار، مهدی (۱۳۸۸)، رویکرد اصل تناسب ترتیبی به نظام رتبه بندی مجازات‌ها

در حقوق کیفری ایران، پایان نامه جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد، رشته

حقوق جزا و جرم شناسی، دانشگاه تربیت مدرس

۳- شیرزاد، کامران (۱۳۹۹)، مسئولیت کیفری صاحبان هوش مصنوعی در حقوق

ایران و حقوق بین الملل، رساله دکتری تخصصی، دانشگاه عدالت

طهماسبی، جواد (۱۳۸۶)، قلمرو زمانی صلاحیت دیوان بین المللی کیفری،
مجله حقوقی و نشریه مرکز امور حقوقی بین المللی معاونت حقوقی و امور مجلس
ریاست جمهوری، شماره ۳۷، صص ۴۵-۱۱

فتح پور، سعید؛ سلطانفر، غلامرضا؛ هوشیار، مهدی (۱۳۹۹)، کاربرد معیارها
در تناسب جرم و مجازات در ضابطه مندی اختیارات قضایی، فصلنامه جامعه
شناسی سیاسی ایران، سال سوم، شماره چهارم، صص ۲۶۵۲-۲۶۷۳

فتح پور، سعید؛ سلطانفر، غلامرضا؛ هوشیار، مهدی (۱۳۹۹)، کاربرد معیارها
در تناسب جرم و مجازات در ضابطه مندی اختیارات قضایی، فصلنامه جامعه
شناسی سیاسی ایران، سال سوم، شماره چهارم، صص ۲۶۵۲-۲۶۷۳

کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۶)، عدالت و حقوق بشر، نشریه مطالعات حقوق
خصوصی، دوره ۳۷، شماره ۳، صص ۳۳۱-۳۲۳

کوشا، جعفر؛ زارعی، محمدحسین (۱۳۹۰)، اصل تناسب جرم و مجازات در
حقوق بین المللی کیفری، مجله تحقیقات حقوقی، دوره ۱۴، صص ۳۵-۱۹

مومنی، مهدی (۱۳۹۵)، اصول قانونی بودن جرایم و مجازات‌ها در دادرسی -
های کیفری بین المللی، مجله حقوقی بین المللی، شماره ۵۵، صص ۱۸۴-۱۵۹

میرمحمدصادقی، حسین؛ عابد، رسول (۱۳۹۱)، جرایم علیه اجرای عدالت
کیفری در اساسنامه دادگاه کیفری بین المللی، فصلنامه پژوهش حقوق کیفری،
سال اول، شماره ۱، صص ۱۲۰-۹۷

نوربها، رضا (۱۳۸۰)، تعدیل شدت مجازات و تخفیف کیفر، مجله تحقیقات
حقوقی، دوره ۴، شماره ۳۳، صص ۲۹-۱۵

نیک نفس، مهدی؛ گماری، مسعود (۱۳۸۲)، جرایم و مجازات‌ها در دیوان
بین المللی کیفری و قوانین جزایی ایران، نشریه مجلس و پژوهش، شماره ۳۸،
صص ۱۶۰-۱۸۵

یزدانیان، علی (۱۴۰۱)، اصل شخصی بودن مسئولیت کیفری و جرم و
مجازات، هفتمین کنفرانس ملی پژوهش‌های نوین در تعلیم و تربیت، روانشناسی،
فقه و حقوق و علوم اجتماعی، صص ۲۲-۱

یزدیان جعفری، جعفر (۱۳۸۷)، اصل تناسب جرم و مجازات؛ چرایی و
چگونگی آن، فصلنامه حقوقی نامه مفید، شماره ۱۴، صص ۱۵۶-۱۳۹